

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با استفاده از روش داده بنیاد)

علیرضا داداشی جوکندان*^۱، محمد تقی پور^۲، معصومه یوسفی قصابسرائی^۳، امیرحسین قوامی^۴

چکیده

پیشینه زمامداری و اندیشه حقوقی- سیاسی در جوامع اسلامی که ریشه در ماهیت خاص اجتماعی احکام اسلامی دارد از مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر حیات سیاسی و سنت زمامداری و دولت‌سازی این کشورها بوده که غیرقابل چشم‌پوشی است. هدف اصلی پژوهش طراحی مدل مدیریت و حکمرانی مبتنی بر اسلام در عصر غیبت می‌باشد. پژوهش حاضر دارای رویکردی کیفی بوده و از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد به‌عنوان روش پژوهش استفاده شده است. یافته‌ها و نتیجه‌گیری: با تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از ۶۸ مقاله؛ ۶۳۶ کدباز، ۱۶۷ مفهوم و ۲۵ مقوله به دست آمد. استخلاف سیاسی توحیدمحور در عصر غیبت به‌عنوان مقوله محوری؛ شرایط علی تعالی اجتماعی و مردم‌سالاری دینی، تحکیم وحدت درونی اسلام، تأکید بر انسان‌سازی و کاربست سیستم آموزشی، تمدن‌سازی، پیاده‌سازی حکومت؛ شرایط مداخله‌گر شامل قدرت‌محوری سیاسی و استقلال‌طلبی، ویژگی‌های فردی و گروهی کارگزاران؛ عوامل زمینه‌ای شامل قانون‌مندی، شفافیت، پاسخگویی، کنترل فساد، اثربخشی و کارایی، مسئولیت‌پذیری؛ راهبردها شامل ساختارسازی هوشمند و تجددمدارانه، عدالت‌پیشگی اجتماعی، اعتدال، استکبارستیزی و حمایت از مستضعفان، گسترش آزادی اجتماعی، خدمت‌گذاری؛ پیامدها شامل حکمرانی صالح، ثبات سیاسی و امنیت اجتماعی و اقتصادی، پیشرفت اقتصادی و تامین منافع ملی، رضایت و تقرب الهی و احیا و حفظ کرامت انسانی می‌باشند.

واژگان کلیدی: فرهنگ سیاسی شیعه، حکمرانی خوب، حکمرانی عصر غیبت

۱ * گروه مدیریت، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران (نویسنده مسئول)

۲ گروه مهندسی صنایع، موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی اوج، قزوین، ایران

۳ گروه مدیریت، واحد قائم شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم شهر، ایران

۴ گروه علوم تربیتی، پردیس امام علی (ع)، دانشگاه فرهنگیان، رشت، ایران

مقدمه

طراحی آینده دنیا یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های کشورهای توسعه‌یافته است. این کشورها با طراحی خطمشی‌هایی به تصویرپردازی از آینده می‌پردازند. تصمیم‌سازی برای دیگر کشورها، تصمیم‌ها و سیاست‌های آن‌ها را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد. ترسیم دیدمان‌های روشن آینده، آگاهی از روندها، پیش‌دستنامه‌ها و تحولات و تصمیم‌گیری بهنگام می‌تواند هر جامعه و سازمانی را در یافتن بهترین راه‌ها توان‌تر سازد. در این محیط سرشار از بی‌ثباتی و آکنده از عدم قطعیت، تنها رویکرد و سیاستی که احتمال موفقیت و کامروایی دارد، تلاش برای معماری آینده است. امروزه متاسفانه شاهد تصمیم‌گیری‌ها و خطمشی‌گذاری‌هایی هستیم که اخلاق و معنویت تقریباً از آن رخت بر بسته و جنگ، ترور، بیماری، بیکاری، فقر، فساد، فحشا و تبه‌کاری‌های سازمان‌یافته در آن به امور روزمره تبدیل شده است (گوشال، ۲۰۰۵).

صاحب‌نظران معتقدند نقش و اهمیت دین و سیاست در سبک‌های حکمرانی و خطمشی‌گذاری امروز بمراتب بیشتر از یک دهه گذشته است. امروز اهمیت و نقش بسیار فزاینده باورهای دینی در آینده پژوهش و تصویرپردازی بر کسی پوشیده نیست به‌طوری‌که تلاش می‌شود تا نقش دین در گرایش به آینده طی احکامی به سمت واقع‌نگرتر شدن پیش رود (غفاری، مقیمی، پورعزت، ۱۳۹۵).

پیشینه زمامداری و اندیشه حقوقی - سیاسی در جوامع اسلامی که ریشه در ماهیت خاص اجتماعی احکام اسلامی دارد از مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر حیات سیاسی و سنت زمامداری و دولت‌سازی این کشورها بوده که غیرقابل چشم‌پوشی است. به‌طور کلی آموزه‌های دین اسلام را می‌توان در سه دسته اعتقادات، احکام و اخلاقیات جای داد و مجموع احکام و آموزه‌های عملی اسلامی، شریعی بزرگ و فراگیر را تشکیل می‌دهد که عرصه‌های گوناگون زندگی مادی و معنوی، فردی و اجتماعی و سایر عرصه‌ها را شامل شده و در دل خود اصول نظام‌های مختلف سیاسی، اخلاقی، عبادی، حقوقی و غیره را تدارک دیده است. دولت - کشورهای اسلامی معاصر نیز با گذر از دوران استعمار، عمدتاً مبتنی بر عنصر ملیت و فارغ از مبانی مذهبی شکل گرفته‌اند. این تغایر سبب گردید تا همواره نسبت دین و دولت در شناسایی مفهوم کشورهای اسلامی مورد مناقشه باشد و رویکردهای مختلف در این زمینه، نتایج و آثار متفاوتی را به بار آورد (غمامی و آجرلو، ۱۳۹۷).

نظام‌سازی دینی فرآیندی اجتهادی و فقه بنیاد است که طراحی و استقرار نظام‌های کارکردی برمبنای چارچوب فقه اسلامی را به‌عنوان هدف دنبال می‌کند (میرزاپور ارمکی، ۱۳۹۶). دولت‌سازی الگویی کلی و روش‌مند است که جریان‌های حاکم را در راستای تحقق اهداف، حفظ و گسترش قدرت، مدیریت کشور و جامعه و طراحی شکل و ساختار دولت یاری می‌رساند. نرم‌افزار دولت‌سازی را

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... □ ۱۴۳)

می‌توان قوانین و مقررات دانست. این نرم‌افزار در الگوی غیرتوحیدی دولت‌سازی صرفاً اعتباری است اما در الگوی توحیدی ترکیبی از اعتباریات و اصول فقهی اسلامی و توحیدی می‌باشد. در سطح عالی دولت اسلامی با محوریت معصوم تشکیل و در ذیل تدبیر معصوم تکامل می‌یابد اما در سطح عام؛ دولت اسلامی با محوریت فقیه عادل و اعلم محقق می‌شود و ذیل اندیشه فقها تکامل می‌یابد. نقطه اشتراک این دو سطح دولت‌سازی را می‌توان در وجود پایه‌ها و بنیادهای ثابت و مشترک دانست. این پایه‌ها و بنیادها در واقع عقل توحیدی و اصول فقهی هستند. در خصوص مسائل و نیازمندی‌های جدید نیز اصول فقهی به‌عنوان چارچوب کلی در نظر گرفته شده و بر این اساس نظامات جدید طراحی می‌شود (میرزاپور ارمکی، ۱۳۹۸).

حکمرانی هرچند به معنای فرایند به‌کارگیری سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌ها از سوی مقامات رسمی در دستگاه دیپلماسی است، در مفهوم قرآنی با کاربردهای ویژه‌ای که برای آن بیان می‌شود مفهومی فراتر پیدا می‌کند که می‌توان گفت حکمرانی در آموزه‌های قرآن، خلافت و ولایت از سوی خداوند برای بسترسازی کمال‌یابی بشر است. از این‌رو همه چیز در محور توحید و تکامل انسانی معنا و مفهوم می‌یابد. با عنایت به لزوم حاکمیت ارزش‌های الهی در کشورهای اسلامی لازم است شیوه خاص حکمرانی خدامحور نیز در آن‌ها اجرا شود تا به موفقیت منحصر به فرد خود دست یابند که همان تعالی انسانی است. از آنجاکه اسلام مدعی است برای تمام زندگی بشر برنامه دارد، برای نوع حکومت نیز برنامه دارد. با توجه به نقش دین، ایدئولوژی و سنت‌ها در شکل‌دهی به بینش عمومی و انگیزه‌ها و رفتارهای اجتماعی و اقتصادی مردم و دولت‌ها، اجرای دستورالعمل‌های نظریه حکمرانی خوب نمی‌تواند بدون توجه به آموزه‌ها و سنت‌ها و نهادهای اسلامی به نتیجه برسد (بردبار، ضرابی‌زاده و صالحی، ۱۳۹۴).

امروزه در روند اجتماعی نیازمند به دولت با ویژگی‌های خاص و جامعه‌ای که بین اعضای آن همراهی و همکاری باشد. الگوی حکمرانی خوب و شاخص‌های آن عرصه جدیدی در نوع سیاست‌گذاری، ماهیت دولت و همچنین کنش نیروهای اجتماعی خواهد گشود که در آن توسعه بر پایه سازماندهی و مدیریت کیفی و کارآمد دولت و شراکت تمام نیروهای اجتماعی استوار است. بر این اساس امور اجتماعی با جهت مشخص و بر مبنای مصالح خصوصی و عمومی نهادینه می‌شود. زوایای گوناگون در زندگی اجتماعی ضمن تمرکززدایی و پراکندگی دارای نقشه و جهت خاص خود می‌باشند و برنامه‌ریزی منطقی و سیر مشخص خود را پیدا می‌کند. ماهیت و سازماندهی خاص دولت در این ساختار؛ دولت را از سردرگمی و انحراف جهتی، کرداری و کارکردی به دور می‌سازد. نیروهای اجتماعی ضمن پرداختن به منویات خاص با سازماندهی در تشکلهای و قالب‌های مختلف از جهت و

۱۴۴ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره سوم، بهار ۱۴۰۰

مسیر کلی دور نخواهند شد. این خاصیت‌های دوگانه در الگوی حکمرانی خوب موجب اعتماد و اعتقاد دوطرفه بین تمام بازیگران در سطوح گوناگون می‌شود. مبنای اولیه شکل‌گیری ساختار جهتی منطقی و عقلانی داشته لذا شاخص‌ها در زمینه‌های مختلف اجتماعی حرکت صعودی دارند (امام‌جمعه‌زاده، شهرام‌نیا و صفریان گرمه‌خانی، ۱۳۹۵).

در پژوهش پیش‌رو با مرور ادبیات، مبانی نظری و الگوهای پژوهش‌های مرتبط ضمن تبیین تعاریف مختلف حکمرانی، ابعاد و عوامل آن؛ اقدام به ارائه الگوی مفهومی پژوهش شده و با استفاده از روش داده‌بنیاد، عوامل و معیارهای آن مورد پالایش قرار گرفته است.

مبانی نظری

مدیریت سیاسی اسلامی

مدیریت اسلامی موضوعی است که از دیرباز مورد تعلق خاطر همه آنانی بوده است که دل در گرو اسلام داشته‌اند. بر این اساس بسیاری کوشیده‌اند تا در جهت شناخت و معرفی این پدیده مهم گامی فرا پیش نهند (چاوشی، ۱۳۸۸).

علم مدیریت به دلیل آمیختگی با فرهنگ غربی، کاملاً پاسخگوی نیازهای مدیریتی ممالک اسلامی نیست و با توجه به فرهنگ این کشورها ضرورت دارد تا با پژوهش بر روی شیوه‌هایی از مدیریت که سنخیت با فرهنگ دارد؛ نیازهای موردنیاز را برطرف سازد (حیدری تفرشی، ۱۳۸۹).

با مراجعه به آثار اندیشمندان مدیریت اسلامی در دوران معاصر شاهد تلاش‌های فراوان و آثار متنوعی از اساتید حوزه و دانشگاه برای انطباق آموزش‌های مدیریتی با اسلام و استخراج رهنمودهای اسلام در مباحث خرد و کلان مدیریت و انتخاب مدیران و تدابیر امور بر مبنای موازین اسلامی هستیم. شیوه‌های مدیریت و انگیزه‌ها و مبانی فکری، عقیدتی و انسانی و حتی خصلت‌های روحی مدیر و افراد تحت رهبری او در هر سازمان و جامعه‌ای وامدار مسیر طولانی بشر در عرصه تحقق اداره و هدایت خویش به سمت و سوی نظم منطقی، سرعت مطلوب، قدرت سازمانی و برنامه‌ریزی بهینه و کارآمد است. درمیان انبوه تئوری‌ها و نظریه‌پردازی‌ها و تالیفات و تحقیقات و پژوهش‌های نظری و میدانی مرتبط با مدیریت؛ یکی از شاخه‌های عمده و مهم که سهمی بسزا در تکوین و تحولات مدیریتی داشته است، مدیریت اسلامی است. مدیریت اسلامی شیوه خاص رهبری است که مبتنی بر مبانی فکری و عقیدتی اسلام است. جهت‌گیری این دین مبین در عرصه اجتماع، فرد، کار و ارزش انسانی و الهی او به‌عنوان خلیفه‌الله است. این شیوه از مدیریت از مدیریت پس از ظهور اسلام و ایجاد این تمدن عظیم و وسیع که از آسیا تا اروپا امتداد داشت جانشین شیوه متشتت نظام انسانی در اجتماع آن روز گردید و سپس بین کشورهای تحت نظر خویش فرهنگ قومی و مشترکی را ایجاد نمود که

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... □ ۱۴۵)

زیربناییک سازمان توانمند اجتماعی گردید. پیامبر اکرم (ص) به‌عنوان آغازگر این تشکیلات جامع در جامعه اسلامی و از مدینه (یثرب) بودند که شخصا اداره امور مسلمانان را برعهده گرفتند و پایه‌های اساسی این نوع مدیریت را پی‌ریزی نمودند. امیرمومنان علی (ع) نیز پس از تشکیل حکومت با انجام اصلاحات فراوان و نوسازی تشکیلاتی و احقاق حقوق انسانی، مدیریت جامعی را به نمایش گذاردند که در حقیقت امتداد خط نورانی مدیریت نبوی و قرآنی است، ایشان مدیر را بسان نخ تسبیح تعبیر می‌فرمودند که دانه‌ها را بهم پیوند می‌دهد (خنیفر، ۱۳۸۴).

آنچه در بحث مدیریت اسلامی مطرح است حاکم بودن ارزش‌های اسلامی و معیارهای الهی بر مدیریت در کنار بهره‌مندی از چارچوب‌ها و ساختارهای علمی و مدیریتی می‌باشد؛ یعنی اگر بر مدیریت برای داده‌های خود از احکام، راهکارها و ارزش‌های اسلامی بهره‌مند گردد به موفقیت حقیقی خود دست خواهد یافت. در واقع به نظر می‌رسد مدیریت اسلامی بر مبنای ارزش‌های الهی اسلام، زمینه‌های تعالی انسان را فراهم می‌آورد. این امر چه در سطح جامعه (مدیریت و رهبری در جامعه اسلامی) و چه در سطح سازمان (مدیریت رهبری سازمانی) مصداق دارد (تولایی، ۱۳۸۶).

منظور از فرهنگ سیاسی شیعه، نوع نگرش و نحوه برخورد شیعه امامیه با سیاست و قدرت سیاسی است که تحت تاثیر مبانی نظری، باورهای و سنت‌های شیعه در متن تاریخ و حیات جمعی شیعیان شکل گرفته و تعیین‌کننده الگوهای کنش و رفتار سیاسی آنان در پذیرش یا نفی حکومت‌ها است. اصل امامت، انتظار، غیبت، اعتقاد به نامشروع بودن حکومت غیرمعصوم و ماذون از امام معصوم، شهادت، تقیه، عدالت و اصل امر به معروف و نهی از منکر از مهم‌ترین عناصر این فرهنگ‌اند. همچنین از نهادهای مذهبی در فرهنگ شیعه باید به عاشورا، سوگواری، تعزیه و سنت یاد شهیدان اشاره نمود که بالقوه در تحریک و بسیج مردم و دمیدن روح مبارزه و انقلابی‌گری، قدرت زیادی دارند، عنصر اجتهاد و مرجعیت و نهاد مسجد و منبر نیز از عوامل موثر بر فرهنگ سیاسی شیعه‌اند.

ازجمله ابعاد فرهنگ سیاسی شیعه که با هدف این پژوهش مرتبط‌اند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- عدالت‌طلبی ۲- شهادت‌طلبی ۳- جهاد ۴- امر به معروف و نهی از منکر ۵- امامت و رهبری (بینش ولایی) - (آهنگران، ۱۳۹۷).

بررسی حکومت و حکمرانی اسلامی و خوب

نیاز جامعه بشری به نظم اجتماعی و دستگاه حکومتی و قدرت سیاسی از عناصر بدیهی و مسلم نزد محققان و متفکران است؛ شواهد باستان‌شناسی گویای این می‌باشد که جوامع بشری هیچگاه از نهاد حکومت و رهبری و مدیریت سیاسی و اجتماعی خالی نبوده است. در زندگی اجتماعی، وجود

۱۴۶ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره سوم، بهار ۱۴۰۰

قانون و ساختار نظام‌مند که حدود و اختیارات اجتماعی افراد را تعیین می‌کند، امری ضروری است و از طرفی قانون بدون پشتوانه اجرایی بی‌تاثیر است. از این‌رو لازم است فرد یا گروهی بر تدوین و یا اجرای قانون نظارت کرده و با به‌کارگیری تدابیر و ابزارهای لازم، زمینه اجرای آن را فراهم آورند (ابطحی، آرایش و سالاری سردی، ۱۳۹۷). سیاست عملی و فنون حکمرانی، اتخاذ شیوه‌های مناسب برای اداره جامعه است (های، ۱۳۹۲).

جامعه بشری با منافع، انگیزه و خواسته‌های گوناگون بوجود آمده است. حکومت به‌عنوان یک قدرت برتر؛ نقش محوری در تنظیم امور جامعه و تضمین اجرای قوانین و مقررات در جامعه مذکور را بر عهده دارد. عدم وجود حکومت در جامعه بشری منجر به هرج و مرج و ازهم گسیختگی خواهد شد؛ بنابراین اصل وجودی آن امری بدیهی می‌باشد (خورشیدی، ۱۳۹۴).

پدیده حکمرانی اصطلاح جدیدی است که سابقه کاربرد آن به سال‌های دهه ۱۹۸۰ میلادی بازمی‌گردد اما مفهوم حکمرانی جدید نیست و قدمتی به اندازه تمدن بشری دارد (یزدانی زازرانی، ۱۳۹۱).

حکمرانی یکی از اساسی‌ترین نیازهای جوامع بشری است که ضرورت آن بر کسی پوشیده نیست (امامی و شاکری، ۱۳۹۴).

حکمرانی را می‌توان نفوذ هدایت‌شده در فرایندهای اجتماعی تعریف کرد که مکانیسم‌های مختلفی در آن درگیر هستند، برخی از این مکانیسم‌ها بسیار پیچیده‌اند و فقط از بازیگران بخش دولتی سرچشمه نمی‌گیرند. ارائه تعریفی از حکمرانی چالشی ظریف و پیچیده است. حکمرانی مشابه دولت نیست. حکمرانی موضوعی است درباره نحوه تعامل دولت‌ها و سایر سازمان‌های اجتماعی با یکدیگر، نحوه ارتباط این‌ها با شهروندان و نحوه اتخاذ تصمیمات در جهانی پیچیده. حکمرانی فرایندی است که از آن طریق جوامع یا سازمان‌ها تصمیمات مهم خود را اتخاذ و مشخص می‌کنند تا چه کسانی در این فرایند درگیر شوند و چگونه وظیفه خود را به انجام برسانند. به‌عبارت دیگر حکمرانی مجموعه‌ای از توافقات، رویه‌ها، قراردادهای و سیاست‌هایی است که مشخص می‌کنند که قدرت در دست چه کسی باشد، تصمیمات چگونه اتخاذ گردند و وظایف چگونه انجام و ادا می‌شوند (محمودی و آرش‌پور، ۱۳۹۶).

حکومت اسلامی حکومتی است که محتوای وجودی آن را اسلام جهت و حرکت می‌دهد. حکومت از دیدگاه اسلام برخاسته از موضع طبقاتی و سلطه‌گری فردی یا گروهی نیست بلکه تبلور آرمان سیاسی ملتی هم‌کیش و هم‌فکر است که به خود سازمان می‌دهد تا در روند تحول فکری و عقیدتی راه خود به‌سوی هدف نهایی (حرکت به سوی الله) بگشاید. حکومت اسلامی در حقیقت حکومت قانون از نوع الهی است. در این حکومت؛ مردم نقش عمده‌ای را بر عهده دارند به‌طوری که مشارکت

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... □ ۱۴۷)

دادن مردم در امر حکومت و توجه به آرای آن‌ها از اصول مهم اسلام و مورد اهتمام خاص خداوند است. خداوند با وجود عصمت پیامبر (ص) و اتصاله به نیروی وحی و بهره‌مندی از اقتدار خاص، آن حضرت را به مشورت با مردم امر می‌نماید (خورشیدی، ۱۳۹۴).

در اسلام علاوه بر وضع قوانین برای سامان بخشیدن به زندگی اجتماعی انسان به جنبه اجرای آن نیز توجه صورت گرفته و حکومت اسلامی به‌عنوان بازوی اجرای قوانین اسلامی از ضروریات بشمار می‌رود. سیره عملی پیامبر اسلام (ص)، حضرت علی (ع) و امام حسن (ع) همه بر ضرورت حکومت در اسلام تاکید دارد چون آن‌ها حکومت تشکیل دادند و به تشکیل حکومت سفارش می‌نمودند چنان‌که پیامبر اکرم در مدینه حکومت تشکیل داد. امام علی (ع) و امام حسن (ع) نیز ریاست حکومت در اسلام را به‌عهده داشتند و ائمه دیگر نیز در صورتی که می‌توانستند قطعاً این کار را می‌کردند. (ابطحی و همکاران، ۱۳۹۷).

حکومت از دیدگاه اسلام یک شکل و یک محتوا دارد. در اسلام شکل حکومت به‌صورت تفصیلی تعیین نشده بلکه مطابق زمان و مکان به خود مردم واگذار شده است اما از نظر محتوا دارای مشخصه‌هایی است که اگر آن شاخصه‌ها موجود باشد؛ حکومت شایسته است و اگر نباشد از حکمرانی شایسته خبری نیست. این شاخص‌ها نیز به‌صورت کلی به‌وسیله خداوند و به‌صورت تفصیلی توسط انبیاء و اولیاء از جمله حضرت علی (ع) بیان گردیده است که برای همگان حجت شرعی دارد (حسینی تاش و واثق، ۱۳۹۴).

بررسی پدیده‌های جدیدی همچون حکمرانی خوب که براساس اصول و اهداف معینی شکل گرفته‌اند، می‌تواند به حل مشکلات جوامع کمک کند (یوسفی شیخ‌رباط و بابائی، ۱۳۹۷). حکمرانی معنایی فراتر از دولت (حکومت) دارد و به فراگردی مردم‌سالار اطلاق می‌شود که همه جامعه را دربرمی‌گیرد. در حکمرانی و فراگرد توسعه، بخش خصوصی و سازمان‌های غیردولتی و سایر سازمان‌های جامعه مدنی تشویق شده و ترغیب به مشارکت در کنار دولت می‌شوند. همچنین حکمرانی بر چگونگی اداره مردم و اداره و تنظیم مناسبات حکومتی و بر سیستم سیاست‌های یک ملت و نحوه عملکرد آن در ارتباط با اداره بخش دولتی و قانون اطلاق می‌شود. حکمرانی خوب یکی از نظریه‌های جدید توسعه در سطح کلان (سطح ملی و شاخص‌های کلان ملی) و خرد (در سطح بنگاه و شرکت) است که در دهه ۹۰ میلادی پدیدار شد. یک دهه پس از طرح این نظریه؛ اقبال نظریه‌پردازان، مدیران و صاحب‌نظران عرصه‌های مختلف توسعه اقتصادی اجتماعی به آن بسیار گسترده بوده است (آهنگران، ۱۳۹۷).

حکمرانی خوب مفهومی است که اخیراً در علوم سیاسی، مدیریت دولتی و به‌ویژه در مدیریت توسعه وارد شده است و با مفاهیم و عبارت‌هایی چون مردم‌سالاری، جامعه مدنی، مشارکت عمومی، حقوق انسانی و توسعه اجتماعی و پایدار معنی می‌شود (گرچی، ۱۳۹۶).

حکمرانی خوب واژه‌ای است که حاکی از تغییر پارادایم نقش دولت و حکومت‌ها می‌باشد. حکمرانی تنها در مورد دستگاه‌ها یا بازیگران نیست بلکه از آن مهم‌تر در مورد کیفیت حکمرانی است که توسط شاخص‌ها و ابعادی آن‌را تشریح می‌کند (ابطحی و همکاران، ۱۳۹۷).

حکمرانی خوب مفهومی است که توان توضیح‌دهندگی بالایی برای تفاوت عملکرد کشورها را دارد. حضور ناکافی چارچوب‌های قانونی، نظام‌های مالی ناکارآمد، ساز و کارهای نظارتی ناکافی، دخالت سیاسی بیش از حد، فساد گسترده در کشورهای درحال توسعه از دلایل طرح حکمرانی خوب بوده است. گرچه نظریه حکمرانی خوب به‌عنوان نظریه‌ای عام و جهان‌شمول مطرح شد؛ اما کاربرست این نظریه در جوامع گوناگون باید با توجه به ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی جامعه موردنظر صورت پذیرد؛ به‌طور مثال در کشورهای مسلمان اجرای دستورالعمل‌های این نظریه نمی‌تواند بدون توجه به آموزه‌ها، سنت‌ها و نهادهای اسلامی که نقش عمده‌ای در شکل‌گیری بینش و رفتار اجتماعی، اقتصادی مردم و دولت‌های این کشورها دارد، صورت گیرد. بر این اساس با توجه به اینکه ما در یک کشور مسلمان زندگی می‌کنیم و از منابع دینی بسیاری برای الگو گرفتن و جهت‌گیری سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برخورداریم (یوسفی شیخرباط و بابائی، ۱۳۹۷).

در الگوی حکمرانی خوب بحث از دولت نماینده و دولت مشارکتی است که از این طریق راه را برای فعالیت سایر بخش‌ها هموار می‌سازد (پارخورست، ۲۰۱۷).

در واقع حکمرانی خوب مفهوم بسیار گسترده‌ای را دربرمی‌گیرد که محصول مشارکت سه نهاد دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی است. هر سه آن‌ها برای توسعه انسانی پایدار ضروری هستند. دولت محیط سیاسی و حقوقی بارور به‌وجود می‌آورد، بخش خصوصی اشتغال و درآمد را پدید می‌آورد و جامعه مدنی تعامل سیاسی و اجتماعی گروه‌های فعال برای مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را تسهیل می‌کند. حکمرانی خوب نه‌تنها روایتی نو از مفاهیمی چون دموکراسی، حقوق بشر، پاسخگویی، مشارکت و حاکمیت قانون است در عین حال چارچوبی به دست می‌دهد (قربان‌زاده و شاکری، ۱۳۹۴).

می‌توان گفت حکمرانی خوب بر کیفیت بالای فراگردهایی اشاره دارد که از آن طریق، تصمیمات اثرگذار بر مبادلات عمومی اتخاذ و اجرا می‌شوند. حکمرانی خوب اطمینان می‌دهد که امکان مشارکت دارند و برای اثرگذاری بر جریان و جهت توسعه دارای ابزارهایی است که بر زندگی مردم اثر

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... □ ۱۴۹)

می‌گذارد، کمک‌هایی را به فراگرد توسعه می‌کند و این کمک‌ها را سازماندهی می‌کند، مزایای توسعه را به اشتراک گذارده و زندگی مردم را بهبود می‌بخشد (آهنگران، ۱۳۹۷).

فکر حکمرانی خوب درمقابل حکمرانی ضعیف مطرح شده است. همان‌گونه که هاتر و شاه (۲۰۰۰) اشاره می‌کنند در حاکمیت ضعیف: (۱) قوانین و مقررات بین از اندازه از کارکرد مناسب می‌کاهد و فساد اداری را ترویج و رقابت را تضعیف می‌کند. (۲) اولویت‌گذاری‌های نامناسب به تخصیص نامناسب منابع می‌انجامد. (۳) ناتوانی در وضع قوانین و رفتار حکمتی مناسب که هادی توسعه باشد، مشهود است (بردبار و همکاران، ۱۳۹۴).

حکمرانی که از آن به رفتار با شیوه حکمروایی و نیز اداره کردن می‌توان تعبیر کرد تعاریف متعددی دارد که از جمله مهم‌ترین آن‌ها تعریف بانک جهانی است. بانک جهانی حکمرانی را حالت اعمال اقتدار در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی معرفی می‌کند. این بانک سه جنبه حکمرانی یعنی الف) شکل رژیم سیاسی ب) فرایند اعمال اقتدار در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی برای توسعه ج) ظرفیت حکومت برای طراحی، تدوین و اجرای خط‌مشی‌ها و وظایف اجرایی را ذکر می‌کند. برنامه توسعه سازمان ملل (UNDP) حکمرانی را اعمال اقتدار اداری سیاسی و اقتصادی در مدیریت هر کشور در تمامی سطوح آن می‌داند و دستگاهی که مسئولیت اعمال حکمرانی را برعهده دارد، حکومت نامیده می‌شود (ویس، ۲۰۰۰).

درحالی‌که بسیاری از عوامل در توسعه نقش مهمی ایفا می‌کنند، حکمرانی خوب همواره به‌عنوان ابزار حیاتی پیشبرد توسعه پایدار به رسمیت شناخته و نیز عنصری بسیار مهم در راهبردهای توسعه در نظر گرفته شده است. حکمرانی خوب به ترویج پاسخگویی، شفافیت، کارایی و حاکمیت قانون در همه سطوح می‌پردازد و اجازه می‌دهد مدیریت کارای منابع انسانی، طبیعی، اقتصادی و مالی در توسعه عادلانه و پایدار به‌منظور تضمین مشارکت جامعه مدنی در فرایند تصمیم‌گیری به‌کار گرفته شود (کاردوس، ۲۰۱۲).

امروزه می‌بینیم با تأیید و ابتکار عمل فقهای بزرگ بویژه امام خمینی (ره) شیوه‌ها و قالب‌هایی در باب حکمرانی وارد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نظام اسلامی شده است که پیشینه‌ای در جوامع اسلامی نداشته‌اند. برای نمونه اصل انتخابات و شرکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها، تأسیس مجلس قانون‌گذاری، تفکیک قوا و استقلال قوای سه‌گانه همه از ساختارهای نوظهوری هستند که در نظام اسلامی پذیرفته شده‌اند. به‌نظر می‌رسد ساختارهای مزبور که از جنس تجربه بشری می‌باشند، مادام که با اصول مسلم اسلامی که پیش از این اشاره شد تعارض نداشته باشند؛ پذیرش آن‌ها منعی ندارد.

در یک تحلیل کلی می‌توان چنین برداشت نمود که ماهیت حکمرانی خوب و اصول مندرج در آن در جوامع اسلامی متفاوت از جوامع غربی است اما با توجه به هنجاری بودن این آموزه می‌توان اصول آن را با مبانی فلسفی و ارزشی و نیز ساختار فرهنگی - سیاسی جوامع گوناگون تطبیق داد. از این رو در جوامع اسلامی و از جمله جمهوری اسلامی ایران که بر مشروعیت الهی حکوم تاکید شده است، پذیرش اصول نظریه حکمرانی خوب به‌عنوان یک تجربه بشری با رعایت ضوابط و قواعد اساسی مانند حاکمیت قوانین الهی و ضرورت رهبری اسلامی و متناسب با شرایط فرهنگی و اعتقادی در نظام اسلامی با محذوری مواجه نیست، ضمن اینکه مقایسه مفاد اصول حکمرانی خوب با اصول اسلامی و تبیین اصول مستقل ناظر بر حکمرانی برگرفته از معارف قرآنی باید مورد توجه قرار گیرد. بنابراین نگاه کاربردی صرف به اصول حکمرانی خوب بدون هیچ قید و شرطی و بدون لحاظ مبانی اسلامی، آنگونه که طرفداران مطلق این دیدگاه معتقدند در جوامع اسلامی جایز و ممکن نمی‌باشد چنانکه دیدگاه مخالفان مطلق که باب هرگونه مقایسه و بحث را می‌بندد، نمی‌تواند مورد پذیرش واقع شود.

خداوند متعال از باب لطف برای تحقق این حاکمیت، شریعت را برای بشر معین فرموده است و برای جاری نمودن اهداف و اصول آن، ضمن تعیین شرایط و اصول و با اعطای اذن و مسئولیت در قالب نص به برگزیدگان خویش و در عصر غیب امام معصوم (علیه‌السلام) برای واجدان شرایط، زمینه تحقق حاکمیت خویش را فراهم نموده است. بنابراین در اسلام حق حاکمیت اولاً و بالذات از آن خداوند است و ثانیاً و بالعرض حق کسانی است که خداوند صلاحیت‌های حکومت را به آنان عطا می‌فرماید. بنابراین مبانی حقانیت و مشروعیت در حاکمیت، فرمان الهی است و هر حاکمیتی بدون فرمان او نامشروع است (مفتح، قاسمی و کردنژاد، ۱۳۹۴).

مؤلفه‌های حکمرانی خوب امروزه به مثابه یک دستگاه سنجش وضعیت حکمرانی در کشورهای مختلف دنیا به کار می‌رود و کشورها براساس مؤلفه‌های تعیین شده و مورد ارزیابی و رتبه‌بندی قرار می‌گیرند. این اندیشه درحال حاضر از مقبولیت بالایی برخوردار است. بانک جهانی براساس مؤلفه‌های تعریف شده؛ وضعیت حکمرانی در کشورهای مختلف را بررسی و گزارش آن را به‌طور رسمی و علنی منتشر می‌کند. این گزارش‌ها در بسیاری از تصمیم‌گیری‌ها و قضاوت‌ها و مباحثات داخلی و خارجی مبنای قرار می‌گیرد و به همین لحاظ در سرنوشت کشورها موثر است (امامی و شاکری، ۱۳۹۴).

شاخص‌های حکمرانی خوب

- ۱- حق اظهارنظر و پاسخگویی: بیانگر آزادی‌های مدنی، حقوق سیاسی، مطبوعات آزاد و عدالت در سیستم قانون‌گذاری است. در واقع پاسخگویی به عامه مردم با حفظ شفافیت از طریق کانال‌های ارتباطی مشخص برای اطلاع‌رسانی به مردم همراه است
- ۲- ثبات سیاسی و فقدان آشوب: بیانگر عدم وجود درگیری‌های نظامی، آشوب‌های اجتماعی، تنش‌های قومی و تهدیدهای تروریستی است
- ۳- کنترل فساد: شفافیت همیشه رابطه نزدیکی با کنترل فساد دارد و عدم شفافیت فسادآور است. شفافیت یعنی با اطلاعاتی که دولت در اختیار شهروندان قرار می‌دهد به آن‌ها امکان آگاهی از اقدامات خود را می‌دهد. از جمله سنجه‌های فساد باید به مواردی چون رشوه، اختلاس یا سوءاستفاده از وجوهات عمومی، مداخله سیاسی و خوشاوندگرایی اشاره کرد.
- ۴- کیفیت مقررات: بر استقرار قانون و نظم و دعوت بیشتر شهروندان برای مشارکت در فراگردهای اداری دلالت دارد.
- ۵- حاکمیت قانون: بیانگر تعهد به قراردادها، حقوق مالکیت و میزان دزدی و جنایت است.
- ۶- اثربخشی و کارایی: اثربخشی، تحث اهداف و کارایی، استفاده حداقلی از منابع برای تحقق اهداف است (آهنگران، ۱۳۹۷).

هدف کلی

ارائه مدل پیشنهادی مدیریت و حکمرانی مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت

سوالات پژوهش

- ۱- چه مدلی را می‌توان بر پایه آموزه‌های قرآنی، ارزش‌ها و احکام اسلامی و مدیریت نوین برای حکمرانی مطلوب استخراج نمود؟
- ۲- چه مولفه‌هایی برای مفاهیم مدیریت سیاسی و حکمرانی مطلوب می‌توان استخراج نمود؟

پیشینه تحقیقاتی

عیوضی و مرزبان (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان بررسی مؤلفه‌های حکمرانی خوب از منظر امام خمینی (ره) که با روش توصیفی-تحلیلی انجام شد دریافتند که مهم‌ترین مؤلفه‌های حکمرانی خوب

۱۵۲ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره سوم، بهار ۱۴۰۰

در اندیشه امام خمینی (ره) با الهام از آموزه‌های قرآن، سیره و سنت حکومت نبوی عبارتند از توجه به حاکمیت قانون، مشارکت مردم، عدالت‌جویی، اعتمادسازی و پاسخگویی حکومت به مطالبات مردمی. شاکری (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تحت عنوان تأملی بر مؤلفه‌های حکمرانی خوب در نهج‌البلاغه به روش توصیفی تحلیلی به این نتیجه دست یافت که امام علی (ع) هم در مقام نظر معتقد به حکمرانی خوب بود و هم در مقام عمل می‌کوشید که آن را در جامعه حاکم کند و معتقد بودند که حکومتی می‌تواند مصداق حکمرانی خوب باشد که از اساس مبتنی بر ضوابط عقلی، شرعی و مقبول مردم باشد. شاه‌آبادی و جامه‌بزرگی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان نظریه حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه با روش توصیفی تحلیلی به این نتیجه دست یافتند که دیدگاه امام علی (ع) درباره حکمرانی نه تنها منافاتی با نظریه حکمرانی خوب ندارد بلکه در بسیاری از موارد از آن کامل‌تر و جامع‌تر می‌باشد.

ناظمی اردکانی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان حکمرانی خوب الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت نتایج خود را اینگونه بیان می‌دارد که ساخت حکمرانی خوب در ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برای تأمین امنیت و رفاه جامعه است و رشد اقتصادی هدف می‌باشد اما در حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی؛ رشد اقتصادی و تأمین امنیت و رفاه جامعه ابزار بوده و هدف تعالی انسان می‌باشد که بعد معنوی و مادی انسان را شامل می‌شود.

روش تحقیق

در این بخش چگونگی طراحی پژوهش حاضر و مراحل اجرای آن تشریح می‌گردد. بدین منظور، استراتژی نظریه‌پردازی زمینه بنیان به منزله روش مبنایی این تحقیق همراه با اجزاء و مراحل آن تشریح گردیده و تحت آن روش‌های گردآوری اطلاعات نیز مورد بحث قرار خواهد گرفت. این پژوهش از نظر هدف بنیادین و از نظر گردآوری داده‌ها از نوع اکتشافی به‌شمار می‌رود و با رویکرد کیفی اجرا شده است. مطالعه کیفی حاضر به روش داده‌بنیاد، هم در استراتژی و هم تحلیل داده‌ها طی سال ۱۳۹۹ انجام شد. منابع گردآوری داده‌ها و اطلاعات شامل مبانی نظری و الگوهای ۶۸ مقاله مرتبط با موضوع پژوهش می‌باشد.

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... □ ۱۵۳)

یافته‌ها

در جدول ذیل (۱) یافته‌های مرحله کدگذاری باز آمده است:

جدول (۱): مفاهیم و مقوله‌های مستخرج از کدگذاری باز

ردیف	مقوله	مفهوم
۱	استخلاف سیاسی توحیدمحور در عصر غیبت	دولت امامیه معصومیه- حکومت فقه‌بنیاد در عصر غیبت- ولایت مطلقه فقیه- حکومت مشروطه- تصویرپردازی بصیرت‌بخش از مهدویت و موعودگرایی- خط‌مشی‌های توحیدی مبتنی بر آموزه‌های وحیانی- نظام‌سازی قرآن‌بنیان- ساخت الگوی حیات طیبه
۲	ساختارسازی هوشمند و تجددمدارانه	فرایند هوشمند، مدرن و متعالی- ساختار متکامل- تحول بنیادی- مدیریت نوین
۳	تعالی اجتماعی و مردم‌سالاری دینی	بسیج و مشارکت اجتماع مردمی- دولت مردم‌پایه- بیعت اسلامی- خوشنودی امت- حکومت‌مندی مردمی- جلب افکار عمومی- مقبولیت عامه- رشد و تعالی اجتماعی
۴	حکمرانی صالح	حاکمیت عادلانه- الگوی جهانی و منحصر به فرد- حکومت مردم بر مردم- حکمرانی خدامحور- کمال‌یابی بشر و الهی- آرمان سیاسی- سعادت‌محوری- تحول‌آفرینی- امت بالغ
۵	قانونمندی	قانون‌گذاری- حاکمیت قانون الهی- اجرای قوانین- احقاق حقوق
۶	عدالت‌پیشگی اجتماعی	راهبرد عدالت‌گرایانه- عدالت‌جویی- عدالت‌گستری- اجرای عدالت
۷	تحکیم وحدت درونی اسلام	گفتمان وحدت و هم‌گرایی جماهیر اسلامی- حکومت واحد جهانی
۸	اعتدال	-
۹	قدرت‌محوری سیاسی و استقلال‌طلبی	تقسیم قدرت عالی- حاکمیت مقتدر- مشروعیت قدرت- قدرت اخلاقی- استقلال قوا
۱۰	تاکید بر انسان‌سازی و کاربست سیستم آموزشی	تجربه‌محوری- اهتمام به علم و پیشرفت علمی- خردورزی
۱۱	تمدن‌سازی	ضرورت تکوینی تمدن‌سازی- ضرورت عقلی تمدن‌سازی اسلامی
۱۲	پیاده‌سازی حکومت	دولت‌سازی- حکومت مستند به قانون الهی- دولت مشروطه- دولت حکمت‌بنیاد- حکومت ملی- دولت مشارکتی- دولت مردم‌سالار- دیپلماسی عمومی- خدمات دولتی- ملت‌سازی- نظام‌سازی- دولت منتخب
۱۳	استکبارستیزی و حمایت از مستضعفان	ظلم‌ستیزی و رفع متجاوز- تحمل سختی‌ها در راه مبارزه- پرچمدار پابرهنگان بودن- طرد کامل استعمار و استبداد- شالوده‌شکنی دشمنان
۱۴	شفافیت	شفافیت اطلاعاتی- شفافیت ادراکات بین‌المللی
۱۵	پاسخگویی	-
۱۶	کنترل فساد	مبارزه با فساد- افشاگری علیه ظالمان و مفسدان

۱۷	ثبات سیاسی و امنیت اجتماعی و اقتصادی	-
۱۸	اثر بخشی و کارایی	-
۱۹	گسترش آزادی اجتماعی	-
۲۰	خدمت‌گذاری	امانت‌داری - تکلیف‌مداری
۲۱	پیشرفت اقتصادی و تامین منافع ملی	مدیریت اقتصادی - کاهش فقر و محرومیت‌زدایی - مشارکت اقتصادی - کاهش شکاف طبقاتی - توسعه اقتصادی مردم‌سالار و برابرخواهانه - توزیع درآمد متعادل - رفاه عمومی - کاهش مرگ و میر - افزایش نرخ باسواد - استقلال اقتصادی - مصرف صحیح - مقابله با رکود اقتصادی - ساخت و توسعه ملزومات زیربنایی کشور - احترام به حق مالکیت خصوصی - رقابت
۲۲	مسئولیت‌پذیری	-
۲۳	رضایت و تقرب الهی	-
۲۴	ویژگی‌های فردی و گروهی کارگزاران	تاکید بر اصلاح رابطه خود با خدا - عمل‌گرایی - صلح‌طلبی - انتقادپذیری - خودارزیابی - مشورت - انگیزش بجا و بی‌تاخیر - تذکر لغزش‌ها در نهان - توزیع مناسب مسئولیت‌ها - تعاون - صراحت در اهداف - اطاعت از دستور حاکم - اعتمادآفرینی - انتظار - شایسته‌سالاری - سیر الی الله - وفاداری - خیرخواهی - دریادلی - ارتقاء شایستگی - بینش راهبردی - داشتن نیت قرب الهی در کار - تامین افراد جامعه در سنین بازنشستگی - تامین افراد ناتوان جامعه - بازآفرینی سیستم‌ها - عقل‌محوری و اندیشه‌ورزی - استقامت و صبر در راستای هدف - اهتمام به ارشاد در مسیر سعادت - مسئولیت تضامنی مدیران سطوح مختلف - چابکی - رعایت اخلاق اجتماعی - بی‌اعتنایی به دنیا - پرهیز مهربانی و بخشش و مدارا - پرهیز از شتاب‌زدگی در تصمیم‌گیری‌ها - فاصله نگرفتن حاکمان از مردم - خوش‌گمانی به شهروند - ضابطه‌مداری - دلسوزی - اعتمادسازی - توجه به حق انتخاب - جاذبه و دافعه صحیح - امر به معروف و نهی از منکر - مشورت با صاحبان اندیشه - بسته‌شدن خودمحوری - احترام به افکار عمومی - انعطاف‌پذیری و یادگیرندگی - بیزاری از اشرافیت و زندگی تجملی - میانه‌روی در امور - توکل به خدا و اخلاص در امور - دشمن‌شناسی - عاقبت‌نگری و دوراندیشی - ساده‌زیستی - وفای به عهد - صداقت - پرهیز از غرور - تکلیف‌بودن مدیریت - اصل مقابله با اکوپاتی - عمل به وعده‌ها - وقت‌شناسی سیاسی - حاکمیت انضباط - لزوم طرح‌ریزی برنامه راهبردی - پرهیز از ویژه‌خواری - بسیج منابع - انقلابی‌بودن - نوع‌دوستی - استفاده صحیح و معقول از بیت‌المال - بازنمایی کار و تلاش به مثابه یک اقدام ارزشی و مذهبی - رویکرد خردمندانه به مسئله قضا و قدر - بخشش و پوشاندن خطای مردم - پرهیز از احتجاج - ارشاد عمومی
۲۵	اجبا و حفظ کرامت انسانی	-

یافته‌های مرحله کدگذاری محوری و گزینشی: روایت مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت

در مرحله کدگذاری گزینشی پژوهش حاضر، ارتباط مقوله اصلی با سایر مقولات مشخص شد. در اغلب پژوهش‌ها توسعه استخلاف سیاسی توحیدمحور در جامعه علمی و دینی بسیار جدی گرفته شده است.

قضیه اول: تعالی اجتماعی و مردم‌سالاری دینی، تحکیم وحدت درونی اسلام، تاکید بر انسان‌سازی و کاربست سیستم آموزشی، تمدن‌سازی، پیاده‌سازی حکومت به‌عنوان شرایط علی برای توسعه صادرات شناسایی و محسوب شدند.

قضیه دوم: استخلاف سیاسی توحیدمحور در عصر غیبت به‌عنوان پدیده محوری شناسایی و برقرار گردید.

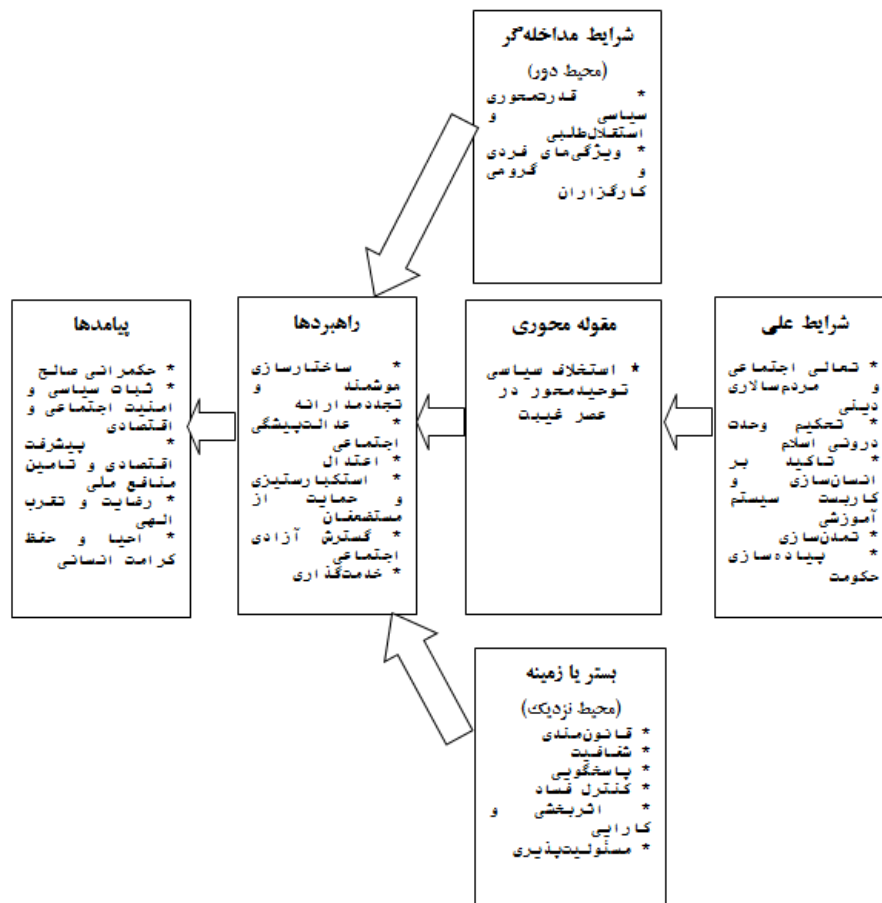
قضیه سوم: قدرت‌محوری سیاسی و استقلال‌طلبی، ویژگی‌های فردی و گروهی کارگزاران به‌عنوان عوامل کلان، بستری عام برای انجام اقداماتی جهت استخلاف سیاسی فراهم آورد.

قضیه چهارم: قانون‌مندی، شفافیت، پاسخگویی، کنترل فساد، اثربخشی و کارایی، مسئولیت‌پذیری به‌عنوان بستری خاص می‌تواند برای انجام اقداماتی جهت تداوم استخلاف سیاسی به حساب آیند.

قضیه پنجم: ساختارسازی هوشمند و تجددمدارانه، عدالت‌پیشگی اجتماعی، اعتدال، استکبارستیزی و حمایت از مستضعفان، گسترش آزادی اجتماعی، خدمت‌گذاری به‌عنوان کنش / واکنش‌هایی است که می‌تواند منجر به استقرار استخلاف سیاسی شود.

قضیه ششم: استخلاف سیاسی توحیدمحور در عصر غیبت و اقدامات انجام شده برای حکمرانی پیامدهای حکمرانی صالح، ثبات سیاسی و امنیت اجتماعی و اقتصادی، پیشرفت اقتصادی و تامین منافع ملی، رضایت و تقرب الهی و احیا و حفظ کرامت انسانی را در پی خواهد داشت.

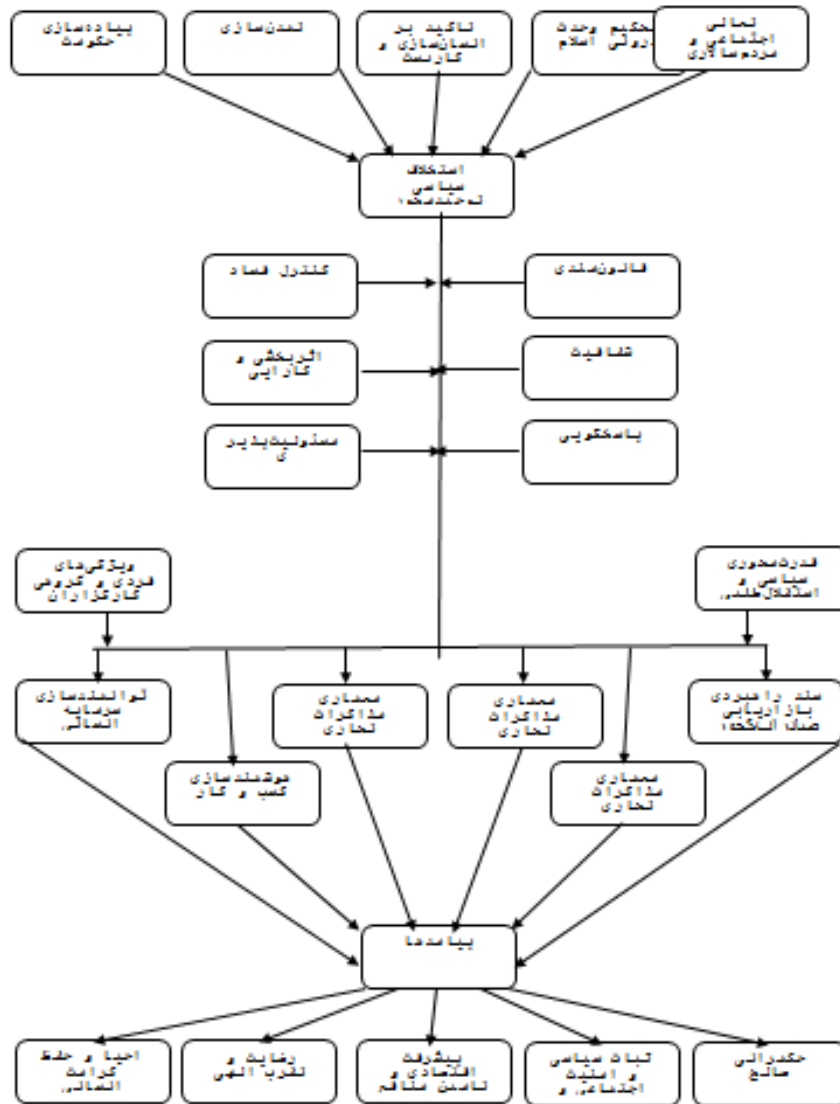
مدل پارادایمی برآمده از مرحله کدگذاری محوری با توجه به تبیین روابط بین این مفاهیم و عناصر با مقوله‌های اصلی و نوع ارتباط موضوعی بین مقوله‌ها با تبیین علی روابط بین تمامی مفاهیم در شکل (۱) قابل مشاهده است.



شکل (۱): مدل پارادایمی نظریه مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت

در ادامه (شکل ۲) الگویی ترسیمی از فراگرد مدل نهایی مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت ارائه می‌شود.

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... ۱۵۷)



شکل (۲): مدل ترسیمی مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت

نتیجه گیری

در این پژوهش به بررسی و مطالعه متون و پژوهش‌های انجام شده در حوزه مدیریت اسلامی، حکمرانی اسلامی، حکمرانی خوب و نحوه نظام‌سازی پرداختیم.

رهبران بزرگ دینی ما وجود حکومت برای داشتن جامعه‌ای سازمان‌یافته را لازم و ضروری دانسته‌اند. جایگاه و اهمیت تشکیل حکومت سالم را از توجه و تاکید خاص پیشوایان معصوم و رهبران دینی بعینه می‌توان دریافت. افرادی مانند امیرالمومنین (ع) که جان خویش را از هرگونه آلودگی پاک و منزّه داشتند و حکومت را به‌عنوان ابزار کارآمدی در جهت عینیت یافتن آرمان‌های الهی مقدس شمردند، نمونه بارز این توجه و اهتمام است (حیدری، ۱۳۹۷).

در خصوص حکمرانی در عصر غیبت باید به این نکته توجه داشت که اگرچه ولایت امام معصوم به‌صورت مستقیم بر حکمرانی جامعه وجود ندارد ولی خداوند از طریق قرآن اصول را حکمروایی برای بشریت قرار داده است و از طرفی نظریه‌پردازان اسلامی و غربی هم اصولی را برای نحوه حکومت‌داری ارائه کرده‌اند. با این وجود ثابت شده است که شاخص‌هایی که برای حکمروایی خوب در کشورهای غربی مطرح شده است در اوایل اسلام و همچنین در دوران کنونی توسط برخی از کشورهای اسلامی به کار گرفته می‌شود پس می‌توان نتیجه گرفت با حرکت حاکمیت بر مبنای شریعت می‌توان به حکمرانی شایسته و مطلوب دست یافت و در عین حال نیز در چارچوب و جهت رضایت و تقرب الهی و خوشنودی خلق حرکت کنند.

امروزه به‌کارگیری اصول صحیح مدیریت و رهبری یکی از موضوعات کاربردی و ضروری هر جامعه شده و با توجه به اینکه مدیریت اسلامی در واقع رویکردی نو و تازه از مدیریت در جامعه است و مدیر، الگو و اسوه است و بر همین مبنای رفتار خود را تنظیم کند. اصول مدیریت در جوامع بشری آن قدر مهم است که تمام مکتب‌های غربی درباره آن بحث کرده‌اند. اسلام هم که مکتبی آسمانی است در این باره نیز مسائل مهم و اساسی ارائه و ابعاد مختلف آن را بخوبی تبیین کرده است. اصلاً هدف رسالت پیامبران و امامان رساندن پیام الهی، امامت و اصول صحیح رهبری در جوامع بشری است.

استاد مطهری معتقد است که برای درک توجه اسلام به اصول رهبری و مدیریت، مطالعه سیره اولیا به‌خصوص سیره نبوی و علوی بسیار مهم و موثر است (لطیفی، منصوری و عبدالحسن‌زاده، ۱۳۹۵).

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... □ ۱۵۹)

در نهایت پژوهش حاضر با ارائه مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت چارچوبی مناسب برای استفاده کارگزاران تنظیم نموده است که ان شاء الله بتواند مفید واقع گردد.

منابع

- آقاپیروز، علی. (۱۳۹۶). فلسفه مدیریت اسلامی، قیستان، ۲۲، ۱۶۶-۱۴۳.
- آهنگران، جعفر. (۱۳۹۷). ارتباط‌سنجی حکمرانی خوب با فرهنگ سیاسی ایران با تمرکز بر فرهنگ سیاسی شیعه در ایران، مدیریت سازمان‌های دولتی، ۴، ۱۵۰-۱۳۷.
- ابطحی، سید مصطفی؛ آرایش، حسن و سالاری سردری، فرضعلی. (۱۳۹۷). بررسی و تبیین حکمرانی شایسته در رویکرد حکمرانی نظام جمهوری اسلامی ایران، راهبرد سیاسی، ۲، ۵، ۶۴-۲۷.
- اعتصامی، منصور و فاضلی کبریا، حامد. (۱۳۸۸). درآمدی بر الگوی مدیریتی امام علی از منظر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، اندیشه مدیریت، ۳، ۲، ۱۲۸-۱۰۱.
- اعظمی، امیر. (۱۳۹۲). جستاری در تعریف‌ها و برداشت‌های صاحب‌نظران از مفهوم مدیریت اسلامی، اسلام و مدیریت، ۲، ۴، ۱۷۱-۱۵۵.
- امام‌جمعه‌زاده، سید جواد؛ شهرام‌نیا، امیر مسعود و صفریان گرمه‌خانی، روح‌الله. (۱۳۹۵). الگوی حکمرانی خوب؛ جامعه همکار و دولت کارآمد در مدیریت توسعه، علوم سیاسی، ۱۲، ۳۶، ۴۰-۷.
- امامی، محمد و شاکری، حسین. (۱۳۹۴). نگاهی اجمالی بر نسبت حکمرانی خوب و حقوق بشر، ۱۲، ۱، ۲۳، ۴۸-۲۳.
- امامی، محمد و شاکری، حمید. (۱۳۹۴). حکمرانی خوب و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشنامه حقوق تطبیقی، ۱، ۲، ۵۷-۲۵.
- امینی سابق، زین‌العابدین؛ ردایی، هادی و ساده، احسان. (۱۳۹۸). تبیین مسئولیت اجتماعی جوانان در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با تأکید بر حکمرانی خوب، مدیریت کسب و کار، ۴۳، ۱۵۷-۱۳۳.
- بامری، نصرت؛ منشادی، مرتضی و اسلامی، روح‌الله. (۱۳۹۶). سیاست عملی و فنون حکمرانی امام علی (مطالعه موردی حکومت‌مندی در نامه‌های نهج‌البلاغه)، پژوهشنامه نهج‌البلاغه، ۵، ۱۹، ۱۰۰-۸۳.
- بردبار، غلامرضا؛ ضرابی‌زاده، شیما و صالحی، طاهر. (۱۳۹۴). ارائه الگوی حکمرانی خدامدار، مدیریت اسلامی، ۲۳، ۲، ۴۱-۹.
- تولایی، روح‌الله. (۱۳۸۶). الگویی برای شناخت مدیریت اسلامی، توسعه انسانی پلیس، ۴، ۱۱، ۷۱-۵۳.
- جعفری، سید محمد مهدی. (۱۳۸۵). مدیریت قبیلگی و مدیریت مدنی در نهج‌البلاغه، مدرس علوم انسانی، ۱۰، ۱، ۹۱-۱۱۰.
- جولائی، حمید؛ صلواتی، عادل؛ احمدی، کیومرث و محمدی، عطاالله. (۱۳۹۸). تبیین عناصر محتوایی الگوی مدیریت عملکرد مبتنی بر حکمرانی خوب در بخش دولتی، پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۱۲، ۴۵، ۲۱۰-۱۸۷.
- چاوشی، سید کاظم. (۱۳۸۸). بررسی رویکردهای نظری به مدیریت اسلامی، پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآنی، ۱، ۲، ۵۳-۴۳.
- حاجی یوسفی، امیر محمد؛ آموزده، فهیمه و خراسانی. (۱۳۹۸). تاملی نظری پیرامون خوانش گرایش فمینیستی از حکمرانی خوب در کشورهای اسلامی، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۰، ۴ (۵۸)، ۵۸-۳۷.
- حسینی تاش، سید علی و واثق، قادر علی. (۱۳۹۳). حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص‌های این دو از دیدگاه امیرالمومنین علی (ع)، اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، ۳، ۲، ۲۸-۷.

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... □ ۱۶۱)

- حیدری، غلام‌حسین. (۱۳۸۹). الگوی مدیریت در قرآن و اسلام، تحقیقات مدیریت آموزشی، ۳، ۳۰-۱۳.
- حیدری تفرشی، غلام‌حسین. (۱۳۸۹). الگوهای مدیریت در اسلام و قرآن، تحقیقات مدیریت آموزشی، ۳، ۳۰-۱۳.
- حیدری، غلامرضا. (۱۳۹۷). بررسی اصول مملکت‌داری و حکومت در نهج‌البلاغه و سیاست‌نامه (با تکیه بر اخلاق و مسئولیت‌های حاکمان)، نثر پژوهشی ادب فارسی، ۲۱۱، ۴۳، ۸۵-۶۳.
- خدمتی، ابوطالب. (.). قدرت در مدیریت اسلامی، بصیرت، ۳۷، ۱۰۶-۷۱.
- خسروی، حسن. (۱۳۹۵). حق بر محیط زیست سالم در پرتو حکمرانی مطلوب، اخلاق زیستی، ۶، ۲۰، ۱۴۴-۱۲۷.
- خنیفر، حسین. (۱۳۸۴). ارائه الگوی مدیریت بومی مبتنی بر دیدگاه امام علی (ع) با استفاده از مدل مفهومی سه‌شاخگی، فرهنگ مدیریت، ۳، ۸، ۱۴۶-۱۰۱.
- خورشیدی، حسین. (۱۳۹۴). بررسی مبانی وجودی حکومت اسلامی، حبل‌المتین، ۴، ۱۱، ۱۴-۴.
- دانایی‌فرد، حسن. (۱۳۹۴). به‌سوی چارچوبی برای مطالعه مدیریت دولتی اسلامی - رصد تاریخی، توجیه علمی و مبانی، اسلام و مدیریت، ۴، ۷، ۴۶-۷.
- درخشه، جلال و موسوی‌نیا، سید مهدی. (۱۳۹۷)، مؤلفه‌های حکمرانی شایسته در سیره حکومتی پیامبر اسلام (ص)، پژوهش‌های علم و دین، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۹، ۱، ۲۸-۱.
- ربی‌پور، محمد علی و صمدی‌وند، منوچهر (۱۳۸۸). سیاست مدیریتی و ویژگی مدیران در نهج‌البلاغه، فراسوی مدیریت، ۲، ۸، ۱۴۰-۱۱۹.
- ردایی، هادی؛ حبیبی تبار، حسین؛ امینی سابق، زین‌العابدین و ساده، احسان. (۱۳۹۸). مدلسازی معادلات ساختاری مسئولیت اجتماعی اسلامی با تکیه بر مدیریت دولتی نوین از نوع حکمرانی خوب، رهبری و مدیریت آموزشی، ۱۳، ۱، ۱۲۴-۱۰۵.
- دباغ، سروش و نفری، ندا. (۱۳۸۸). تبیین مفهوم خوبی در حکمرانی خوب، مدیریت دولتی، ۱، ۳، ۱۸-۳.
- سپهرنیا، رویا؛ البرزی، محمود؛ کرمانشاه، علی؛ آذر، علی و سپهرنیا، روزیتا. (۱۳۹۸). ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۹، ۱، ۱۰۲-۷۷.
- سعدآبادی، علی اصغر و قلی‌پور، آرین. (۱۳۹۱). تدوین الگوی توسعه و پیشرفت در پرتو رهنمودهای امام علی، اسلام و مدیریت، ۱، ۲، ۱۰۳-۷۱.
- سهرابی، بابک؛ اعظمی، امیر و یزدانی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه مدیریت اسلامی با رویکرد فراترکیب، چشم‌انداز مدیریت دوتی، ۶، ۲۴-۹.
- سهرابی، حیدر. (۱۳۹۶). تکالیف و حقوق متقابل دولت و ملت در پرتوی سیره سیاسی امیر مومنان علی علیه‌السلام، مدیریت اسلامی، ۲۵، ۱، ۱۹۷-۱۷۵.
- شاکری، حمید. (۱۳۹۳). تأملی بر مؤلفه‌های حکمرانی خوب در نهج‌البلاغه. اولین کنگره ملی تفکر و پژوهش دینی.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل و جامه‌بزرگی، آمنه. (۱۳۹۲). نظریه حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه، پژوهشنامه نهج‌البلاغه، ۱، ۲، ۱۷-۱.

۱۶۲ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره سوم، بهار ۱۴۰۰

- شاه‌آبادی، ابوالفضل و ساری‌گل، سارا. (۱۳۹۳). بررسی تاثیر حکمرانی بر توزیع درآمد با تاکید بر اندیشه‌های امام علی، پژوهشنامه نهج‌البلاغه، ۲، ۶، ۱۵-۱.
- عبدالحسین‌زاده، محمد و بابایی مجرد، حسین. (۱۳۹۶). کشف و فهم الزامات و بایسته‌های نظام‌سازی قرآنی در جامعه اسلامی، حکومت اسلامی، ۲۲، ۲، ۸۲-۵۷.
- علانی، سوسن. (۱۳۹۵). مطالعه تطبیقی اصول مدیریت اسلامی و مدیریت نوین با بررسی سیره امام علی (ع)، پژوهش‌نامه علی- پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۷، ۲، ۹۹-۷۱.
- علویان، مرتضی و زارع‌پور، محمد. (۱۳۹۵). شاخص‌های حکمرانی خوب در اندیشه سیاسی آیت‌الله جوادی آملی، پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۵، ۱۱، ۶۰-۳۷.
- علی‌دادی، طاهره و پورعزت، علی اصغر. (۱۳۹۲). تجلی مختصات حکومت حق‌مدار در آرمان شهر شه‌دا، مدیریت راهبردی، ۷، ۲، ۱۴، ۴۴-۵.
- عیوضی، محمد رحیم و مرزبان، نازنین. (۱۳۹۵). بررسی مؤلفه‌های حکمرانی خوب از منظر امام خمینی (ره)، ۵، ۳، ۱۹، ۱۳۸-۱۱۷.
- غفاری، رحمان؛ مقیمی، سید محمد و پورعزت، علی اصغر. (۱۳۹۵). الگوی مناسب خط‌مشی‌گذاری حکومت‌های اسلامی مبتنی بر آینده موعود، مدیریت اسلامی، ۲۴، ۲، ۳۴-۱۱.
- غفاری‌زاده، محمد قاسم. (۱۳۹۰). منابع و مبانی الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی، فرهنگ پژوهش، ۱۱، ۲۳-۱.
- غمامی، سید محمد مهدی و آجرلو، اسماعیل. (۱۳۹۷). الزامات تحقق امت اسلامی و گذار از دولت مدرن (بررسی موضوعی در کشورهای اسلامی)، حکومت اسلامی، ۲۳، ۳، ۸۹، ۱۹۵-۱۶۶.
- قربان‌زاده، محمد و شاکری، حمید. (۱۳۹۴). امنیت انسانی در پرتوی دکترین حکمرانی خوب، حقوقی مجد، ۱۰، ۳۵.
- گرجی، محمدرضا. (۱۳۹۶). حکوم‌داری و حکمرانی خوب، چالش‌های جهان، ۳، ۱(۹)، ۱۵۸-۱۰۹.
- لطیفی، میثم؛ منصوری، بهارک و عبدالحسین‌زاده، محمد. (۱۳۹۵). شناسایی و تبیین اصول مدیریت در سیره امام حسین علیه‌السلام و دلالت‌های آن برای دانش مدیریت، مدیریت اسلامی، ۲۴، ۳، ۴۱-۱۳.
- مبارک، اصغر و آذریبوند، زیبا. (۱۳۸۸). نگاهی به شاخص‌های حکمرانی خوب از منظر اسلام و تاثیر آن بر رشد اقتصادی، ۹، ۳۶، ۲۰۸-۱۷۹.
- محبی، محبوبه؛ باشتنی، زهرا و برزوئی، فاطمه. (۱۳۹۵). مروری بر متون مدیریت از منظر قرآن کریم با نگرش به کل قرآن (راهنمایی برای مدیران پرستاری)، کمیته تحقیقات دانشجویی دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، ۲۱، ۳۸، ۱۱-۱۸.
- محمدرضایی، مهدی و محمدرضایی، محمد. (۱۳۹۵). مبانی فلسفی و کلامی مدیریت اجتماعی از دیدگاه اسلام، فلسفه دین، ۱۳، ۱، ۱۸۶-۱۶۱.
- محمدی، بهزاد و قشقایی‌زاده، نصرالله. (۱۳۹۳). جایگاه تفکر اسلامی به نگرش سیستمی در مدیریت، پژوهش‌های تعلیم و تربیت اسلامی، ۶، ۹، ۱۲۴-۹۵.

طراحی مدل مدیریت سیاسی و حکمرانی خوب مبتنی بر دیدگاه اسلامی در عصر غیبت (با ... □ ۱۶۳)

- محمودی، امیر و آرش پور، علیرضا. (۱۳۹۶). حکمرانی مطلوب ساز و کار ایجاد توانمندی در تحقق توسعه، سیاست جهانی، ۴، ۲۳۶-۲۱۳.
- محمودیان، حمید؛ ساجدی، علی محمد و بیگم فقیهی، طاهره. (۹۴). نظارت و کنترل از نگاه مدیریتی امام علی (علیه السلام)، رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۶، ۱، ۲۱، ۲۱۲-۱۹۱.
- مرادی، ابراهیم؛ رهنما، علی و حیدریان، سمیرا. (۱۳۹۶). تاثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر کنترل فساد (مطالعه موردی: کشورهای خاورمیانه و جنوب شرق آسیا)، اقتصاد مقداری، ۱۴، ۴، ۱۱۸۲-۱۵۱.
- مشتاق، زینب، (۱۳۸۵)، خصوصیات یک مدیر لایق و شایسته از دیدگاه اسلام، توسعه مدیریت، ۷۲، ۴۲-۲۲.
- معینی، منصوره؛ کلاهدوزان، اکبر؛ فردوسی، مسعود و اسدی، ثریا. (۱۳۹۴). اصول مدیریت براساس الگوی اسلامی- ایرانی با تکیه بر نظریات خواجه نظام الملک طوسی، ۲۳، ۱، ۱۰۳-۸۷.
- مفتاح، محمد هادی؛ قاسمی، غلامعلی و کردنژاد، نسرین. (۱۳۹۴). امکان‌سنجی اجرای نظریه حکمرانی خوب در جوامع اسلامی با تاکید بر جمهوری اسلامی ایران، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۲، ۲، ۱۷۵-۱۵۱.
- مکیان، سید نظام الدین و بی‌باک، مزده. (۱۳۹۴). تاثیر حکمرانی خوب بر توسعه انسانی: یک تحلیل بین کشوری، مدل‌سازی اقتصادی، ۹، ۲، ۳۰، ۱۴۷-۱۳۱.
- منتظری، محمد؛ بهمنی، اکبر و فتحی‌زاده، علیرضا. (۱۳۹۷). الگوی حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه: گامی در جهت تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۱، ۱۶۵-۱۳۳.
- موسوی، سید زین‌العابدین؛ آقایی جنت‌مکان، حسین و نوروزی، نورمحمد. (۱۳۹۷). نقش اخلاق اسلامی در حکمرانی مطلوب، پژوهش‌های اخلاقی، ۸، ۴، ۲۲۴-۲۰۳.
- میرحسینی، سید احمد. (۱۳۸۵). مؤلفه‌های اساسی در مدیریت دینی (مطالعه موردی: حکومت نبوی)، فرهنگ مدیریت، ۴، ۱۳، ۸۲، ۶۵.
- میرزاپور ارمکی، الوافضل. (۱۳۹۸). ارائه الگوی اسلامی- ایرانی دولت‌سازی با تاکید بر تجربه حکمرانی اسلامی، سیاست متعالیه، ۷، ۲۷، ۱۰۸-۸۷.
- میرزاپور ارمکی، ابوالفضل. (۱۳۹۶). چرخه نظام‌سازی توحیدی: الگوی حاکمیت و پیشرفت در رهیافت توحیدی با تاکید بر مکتب امام خمینی، ششمین کنفرانس الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، ج ۱.
- میرزمانی، اعظم؛ پورعزت، علی اصغر[امیری، مجتبی و دانایی‌فرد، حسن. (۱۳۹۲). نگرش اسلامی به مدیریت درمقابل مدیریت اسلامی، مدیریت اسلامی، ۲۱، ۲، ۵۶-۳۷.
- ناظمی اردکانی، محمد. (۱۳۹۰). حکمرانی خوب در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، چاپ اول، تهران، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- نظامی‌وند چگینی، هوشنگ و جلیلود، محمدرضا. (۱۳۹۲). نگرش اسلامی به مدیریت درمقابل مدیریت اسلامی، اسلام و مدیریت، ۲، ۳، ۱۳۹-۱۲۳.
- نورمحمدی، محمدرضا و نیک معین، جواد. (۱۳۹۴). معیارهای شایستگی مدیران با استفاده از رهنمودهای امام علی (ع) در نهج‌البلاغه، اسلام و مدیریت، ۴، ۷، ۱۵۹-۱۳۹.
- وکیل‌زاده، رحیم. (۱۳۸۷). بررسی اصول مدیریت اسلامی از دیدگاه نهج‌البلاغه، علوم مدیریت، ۲، ۲، ۲۳۴-۲۰۱.
- های، کالین. (۱۳۹۲). دیپلماسی و رفتار سیاسی در اسلام، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.

۱۶۴ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال دوازدهم، شماره سوم، بهار ۱۴۰۰

- یزدانی، زازرانی، محمدرضا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه مفهومی و تاثیر حکمرانی بر سیاست‌گذاری عمومی، پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱، ۴، ۱۴۲-۱۰۹.
- یوسفی شیخرباط، محمدرضا و بابائی، فهیمه. (۱۳۹۷). استخراج مؤلفه‌های حکمرانی خوب براساس نامه مالک اشتر و بررسی تطبیقی با اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشنامه نهج‌البلاغه، ۶، ۲۱، ۱۳۵-۱۱۵.
- Ghoshal, S. (2005). Bad management theories are destroying good management practices. *Academy of Management Learning & Education*, 4(1), 75-91.
- Kardos M. (2012). The reflection of good governance in sustainable development strategies, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, 1166-1173.
- Parkhurst, J. (2017). *The politics of evidence: From evidence-based policy to the good governance of evidence*, Taylor & Francis.
- Weiss, T. (2000). Good Governance and Global Governance, *Third World Quarterly*, 21, www.world-Governance.org.